

ЩОДО КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИХ АСПЕКТІВ ВЗАЄМОВІДНОШЕННЯ ТЕХНІКИ І ПРАВА

О. ЛИТВИНОВ

*кандидат філософських наук,
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача кафедри філософії та історії
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка)*

Сучасний етап розвитку людства відзначається надзвичайною інтенсивністю та строкатістю, що створює величезну кількість проблем глобального масштабу, серед яких є такі, що стосуються навіть питання самого існування людини. Втім є дещо, що поєднує їх, і коріння такої недбалості щодо життя як дару Божого слід шукати у самій людині, а також в її творіннях, серед яких особливе місце посідає техніка. Надзвичайні можливості, наочно продемонстровані останні декілька століть, породили й величезне захоплення і ейфорію у ставленні до техніки. Але людина, яка продемонструвала неабиякі здібності у застосуванні на свою користь можливостей природи, яка створила унікальний світ культури, сама стає заручницею своїх же перемог. Знаряддя праці, що мали за мету зменшити тиск необхідності задля звільнення часу для свободи, сьогодні фактично підкорюють людське буття своїм механістичним алгоритмам та наслідкам їх використання, часто непередбачуваним. Тому осмислення проблеми врегулювання й унормування взаємовідносин людини і техніки стає одним із завдань сучасного правознавства, що обумовлює *актуальність* теми цієї статті.

Сьогодні в контексті існуючих проблем йдеться про мислення та розбудову взаємин між людьми, які також усе більше підкорюються техніці. На ці проблеми, що їх створив вибуховий розвиток техніки, звертали досить пильну увагу такі відомі мислителі: Т. Адорно, М. Бердяєв, М. Вебер, М. Гайдеггер, Ю. Габермас, Дж. Гелбрейт, Й. Гьойзінга, В. Гьосле, О. Гьоффе, Г. Маркузе, Л. Мемфорд, Х. Ортега-і-Гассет, А. Печчеї, В. Соловйов, П. Сорокін, Е. Тоффлер, А. Швейцер, О. Шпенглер, К. Ясперс та ін. У середині ХХ ст. потужним напрямом думки були антивоєнні виступи видатних науковців, найбільш відомі з яких Б. Рассел та А. Сахаров мали вплив і на правовий аспект проблеми, що відбивався насамперед в акцентуванні питання забезпечення прав людини, а також у міжнарод-

© О. Литвинов, 2013

ному праві. Сьогодні, коли визнано величезну небезпечність техногенних факторів, особливо після подій на атомних реакторах Чорнобиля та Фукусіми, стрімко зростає значення екологічного права та відчутним стає його вплив на право кримінальне й адміністративне.

Широта та різноманітність підходів (від культурно-історичного до екзистенціального) та оформлення міркувань (від наукових трактатів до вільних напівпубліцистичних есе) відбивали складність та багатогранність самої проблематики, в якій особливо виокремлювалися економічна та етична складові, втім правовий аспект проблем, що породжуються взаємовідносинами з технікою, розглядався переважно у відповідних галузевих юридичних науках з конкретною метою прикладного характеру. У філософсько-правовому аспекті це питання не досліджувалося, що обумовлює *новизну* постановки проблеми, хоча звернення до її окремих аспектів можна знайти ще у хрестоматійно відомих ученнях. Найбільш відоме з них — це вчення Ж.-Ж. Руссо, що яскраво втілює традицію відкидання позитивного смислу технічних досягнень людини, витоки ж її можна знайти ще у Лао-цзи. Сучасник Ж.-Ж. Руссо лікар Ж. Ламетрі став відомим як філософ завдяки своїй книжці з красномовною назвою «Людина-машина».

Однак сьогодні йдеться про феномен техніки, яка пронизує майже всі сфери життя людини і яка докорінним чином це життя змінює стосовно і оточуючого середовища, і стосовно навіть найбільш інтимних питань її існування: «У широкому сенсі техніка — не тільки засіб, яким людство може користуватися чи ні; це дійсність, яка виникає в процесі коеволюції фізико-космічної, біологічної сфери та сфери творчої активності людини» [1, с. 637]. Без адекватного осмислення ситуації, що склалася, не уявляється можливість регулювання та упорядкування таких стосунків людини та техніки, реальний вплив на які може мати перш за все право, оскільки воно втілює єдність та можливість і свідомої дії, і дії під примусом, переважно раціонально обґрунтованим. Ігнорування такого питання у сфері правової думки є вкрай небезпечним, що історично демонстрували часи панування тоталітарних режимів, які є, за висновком М. Гайдеггера, не просто формою правління, а «наслідком неприборканого панування техніки», оскільки «людина сьогодні підвладна безумству своїх творінь» [2, с. 151]. Водночас ігнорування цього питання є небезпечним і з точки зору неможливості навіть помислення цього світу, оскільки, за М. Гайдеггером, «епоха планетарної техніки» є «здійсненням метафізики», раціональне осягнення світу постає умовою його існування, а «без Декарта сучасний світ не був би можливим» [2, с. 148].

Зазначену видатним мислителем змістовну амбівалентність з тенденцією скочування в пастки антропологічної деградації в культурному сенсі можна характеризувати як втрату гуманістичної спрямованості розвитку соціуму, коли примітивна прив'язаність людини до перших історичних зразків машин такою ж і залишається, незважаючи на можливість подолання цього підкорення, і коли людина стає фактично частиною машини, або, як висловлювався Г. Маркузе, людина залишається в рабстві у своїх інструментів [3, с. 55]. Політично це він оцінює як прагнення назавжди залишити технічний прогрес як засіб панування, що надає йому терористичних рис (так висловлюється видатний філософ, поглиблюючи думку свого вчителя М. Гайдеггера [3, с. 55]). А втрата влади над технікою, про що попереджали філософи вже більш як півстоліття тому, і навіть

захоплення технікою влади над самою людиною (тема, що широко розробляється чутливим художнім уявленням у фантастичних сюжетах на кшталт відомого «Термінатора») є проблемою не тільки суто технічною, а й економічною, психологічною, політичною, екологічною тощо, а також правовою, оскільки грань культури у процесі діалектичного (негативного) переходу до цивілізації («вмирання культури», за О. Шпенглером) може бути збереженою тільки правом, точніше, моральною напругою права. Тобто йдеться про поєднання сили, підкореної об'єднаній волі людини, та усвідомлення доцільності збереження кожного життя на планеті. А О. Шпенглер слушно підкреслює значення техніки та економіки, де перша набула вирішального значення, завершуючи цими сюжетами свій *opus magna* «Занепад Європи» [4, с. 1283–1339].

Загалом, західноєвропейську економіку, створену англійцями на основі машинної промисловості (та грошового кредиту), як наполягає цей неординарний філософ та історик культури, можна зрозуміти тільки в загальнокультурному контексті, підхід до неї як до самостійної сфери життя призводить до перекручення її значення та смислу. Дуже важливим для нашої теми є те, як він звертає увагу, що з цих перекручених уявлень випливають як основні поняття, так і закони, які також є перекрученими. І А. Сміт, і його запеклий опонент К. Маркс, зауважує О. Шпенглер, спираються на поняття та закони лише однієї культури, де є надто великою вага раціоналізованої ситуації економічного характеру, що фактично виводить за дужки особистість [4, с. 1286–1287]. Ще більш цікавими є його міркування щодо значення техніки (або, як частіше він висловлюється, машини) у боротьбі з диктатурою грошей, яка здійснюється за допомогою її ж (грошової диктатури) політичної зброї – демократією. Таку боротьбу між грошима (капіталізмом) та політикою (яку він, відновлюючи її вихідний – античний – сенс як вирішення загальних питань заради загального блага називає соціалізмом) тлумачить і як боротьбу між грошима та правом [4, с. 1338]. Щоправда, право він розуміє як силу крові та раси, оскільки ніщо не в змозі подолати гроші, це прояв благородства та головне завдання світової історії як світового суду. Таким чином, і О. Шпенглер говорить про апокаліптичну роль техніки у світовій історії, утім, право, як засіб боротьби із цим є мов би проміжним етапом, а провідне значення тут має політика і влада. Важливим у контексті цієї розвідки є зауваження німецького мислителя стосовно того, що такий «злет» сучасної для нього світової економіки він оцінює як «фантастичний» та «небезпечний», це по-перше, по-друге, він хронологічно визначає його 150 роками, тобто пов'язує напряму з промисловою революцією і добою Модерну (Новий час), і, по-третє, вважає його притаманним лише одній культурі, західноєвропейській саме завдяки динамічності [4, с. 1286]. А значення крові, раси тощо є звичайною для філософсько-культурологічної концепції О. Шпенглера позицією з відомим міфологічно-образним чинником, включаючи його тлумачення держави, влади, політики і багатьох питань права (докладніше див.: [5]).

Інший видатний мислитель, А. Печчеї, перший президент «Римського клубу», у своїй книжці «Людські якості» теж звертає увагу на те значення, якого набула саме техніка як найважливіший інструмент «глобальної імперії людини», на яку перетворилася наша планета. У цій праці він доходить висновку стосовно того, що світ людини, який ще на початку минулого століття складався

з трьох основних стійких елементів — Природи, самої Людини та Суспільства, отримав елемент четвертий — засновану на науці Техніку, елемент, який має вельми загрозливу якість — «потенційну некерованість» [6, с. 37]. Сама техніка є такою ж старою, як і людина, але «новий факт є в тому, що — *чи то на радість нам, чи то на горе* — *техніка, створена людиною, стала головним фактором змін на Землі*» (курсив А. Печчеї. — О. Л.) [6, с. 39]. Техніка змусила всю планету капітулювати перед людиною, як здається, більше «на горе», оскільки це принесло не тільки негативні наслідки діяльності людини як такої, а й реакцію планети, насамперед у вигляді екологічних катастроф. А. Печчеї у «століття безмежної імперії людини», тобто в наш час, глобальну систему, що склалася (Природа — Людина — Суспільство — Техніка) розподіляє на дві частини: перша — людська — це три останні елементи, друга — природна, або екосистема, — перший елемент, це весь зовнішній світ [6, с. 40].

До міркувань А. Печчеї додамо, що останнє, як «наша домівка» (екосистема), потерпає від агресивності людини, озброєної технікою, і такий тиск на цю домівку, який може призвести до її руйнування, навряд чи можна спинити чимось іншим, ніж уведенням дій цієї людини у русло, визначене правовими берегами. Виникає ситуація, яка стає мов би «дзеркальною» стосовно видатного часу в історії людства, а саме: початку класичних античних часів (VIII–II ст. до н. е.), означених німецьким істориком та філософом історії К. Ясперсом як «осьовий час». Він підкреслює значення появи тоді духовного зв'язку між народами, що можна вважати й початком загальної історії людства, і наполягає, що саме тоді сформувався той тип людини, який існує й сьогодні, і її новому духовному світу відповідає певне соціальне упорядкування. Тоді почалася боротьба раціональності (включаючи й раціонально перевірений досвід) проти міфологічних уявлень, розроблено основні категорії, що визначають і сучасне мислення, засновано світові релігії, що в цілому стало початком переходу до універсальності [7, с. 33–35]. Запропоновану тут метафору «дзеркальності» слід розуміти як певне діалектичне втілення тенденцій, започаткованих у «осьовий час», що набули, можна без перебільшення сказати, могутності, зважаючи на глобальні масштаби, з невизначеністю перспектив відбитого у «дзеркалі світу» культурно-цивілізаційного поступу людства, де стрижневе значення мають ідеї прав людини та розвиток техніки.

Стосовно ідеї прав людини, яким надається роль «рятівника людства»¹ (хоча ця точка зору має й опонентів, насамперед консерваторів-традиціоналіс-

¹ Як, наприклад, у Ф. Фукуями, який фактично з нею як втіленням ліберальних цінностей пов'язує завершення, або «кінець історії» [8], що дозволяє таку позицію не тільки порівняти, а й поставити поряд, наприклад, з ідеологічною складовою християнства або політекономії та правової теорії К. Маркса і Ф. Енгельса, а можливо, ще й Платона з усією «лінією» «досконалих» утопічних соціальних організацій. Цікаво, що тут можемо споглядати ще один приклад діалектичного розвитку близьких (в аспекті проблем, що розглядаються) по суті ідей К. Ясперса та Ф. Фукуями, які так красномовно втілені термінологічно: якщо перший говорить про «початок історії», то другий — про її «кінець», хоча мають на увазі процеси, логічні основи яких надто часто збігаються. Правда, це стосується більше права і його гуманізації, і меншою мірою техніки, хоча гуманістичні аспекти її розвитку завжди є присутніми в історії.

тів), можна констатувати певне і доволі чітко виражене її «ядро», а саме: апеляцію до смислу, який передає поняття «кожний». Ідеться в теоретико-правовому сенсі про те, що М. Козюбра визначив як принципову тотожність понять права і прав людини, він зазначає, що прав людини поза межами права не може існувати, так само як права за межами прав людини [9, с. 92]. Тоді, як зазначає О. Петришин, спираючись, зокрема, на феноменологічний підхід Е. Гуссерля та висновок Ю. Габермаса про інтерсуб'єктивну природу права, останнє постає не тільки як спосіб буття людини, а й як спосіб її повсякденного існування, що надає особливого значення антропологічній та культурологічній його складовим [10, с. 42–43; 11]. Доцільним тут буде згадати й про те значення, що його надає П. Рабінович також «західному вектору» у спрямуванні праворозуміння, що спирається на його конкретизацію в діяльності Європейського суду з прав людини [12; 13]. Права людини як «кожної людини» стають у центрі соціального розвитку, але згадаємо, що ця думка як фундаментальна філософсько-правова ідея є творінням тієї ж раціональності Нового часу, що й експансіоністський поступ техніки, ставала матеріалізацією новочасної ж науки. Звідси, як уявляється, цей «дзеркальний» або «другий осьовий час» можна схарактеризувати як новий кардинальний поворот в історії людства (більш докладне обґрунтування хронології див.: [14]).

Тоді можна припустити, якщо розум знов доведе свою зверхність у людській історії, то наступним суттєвим компонентом існування людини після техніки має стати Право. Його значущість та дієвість, особливо в умовах усвідомлення обмеженості ресурсів планети, полягає насамперед у можливості застосування сили (санкцій) як втілення загальної волі, а також, на що хотілося б сподіватися, в постійній моральній складовій самого права (або морально-релігійній, що не змінює суті цього висновку). Новий «осьовий час» має сформулювати ситуацію єдності Розуму (у пошуках істини) з аксіологічною цілеспрямованістю в напрямі захисту людини та її «дому». У правознавчій площині ми вже маємо суттєві дослідження деяких аспектів такого переломного моменту, наприклад, у поєднанні проблем істини та цінностей у праві в працях О. Бандури [15; 16], у наголосі на необхідності переходу до «правового суспільства» у працях С. Максимова [17; 18] та ін.

Це ж є більш юридично конкретизованим, наприклад, у постановці питання про необхідність підвищення значущості конституційного контролю як засобу захисту прав людини у працях І. Сліденка — конституційне право [19; 20], чи у постановці питання про забезпечення прав людини на основі теорії універсального натуралізму у працях О. Костенка — кримінальне право [21; 22]. Як удасться, у цих яскравих прикладах звернення представників галузевих юридичних наук до філософсько-правових підстав обґрунтування своїх поглядів і висновків (а фактично йдеться про відродження природно-правових доктрин, можна сказати так, початково-гуманістичної спрямованості, включаючи і раціоналістичний напрям — Г. Гроцій, і напрям емпіричний — Т. Гоббс, і навіть їхнє поєднання — С. Пуфендорф), свідчить про «ходу Бога по землі» (якщо використати відомий вислів Г. Гегеля стосовно ідеї держави) у вигляді ідеї прав людини як кожної людини. Для посилення цієї думки додамо теж як приклад гуманізації вітчизняної теорії права під відчутним впливом філософії права, про що свід-

чать праці не тільки М. Козюбри, О. Петришина та П. Рабіновича, думки яких було щойно наведено, а й інших відомих учених, таких як С. Погребняк, О. Скакун, О. Скрипнюк, М. Цвік та багатьох інших, де «філософська складова» є настільки відчутною, що навіть сам розподіл ідей на «теоретико-правові» й «філософсько-правові» виглядає часто вельми умовним. Такий процес «гуманістичного насичення» правовідносин стосується й особистості сучасного вітчизняного юриста, що констатується в колективному дослідженні цієї проблеми культурологами та юристами [23].

Але повернемося до основної теми наших роздумів, звернувши увагу, що місія обмеження агресії Техніки щодо Людини та Природи й історично належала, і сьогодні належить переважно Праву. Втілення цього були і є досить різноманітними. Першими документами такого характеру були елементарні правила користування механізмами, що впливали насамперед із вимог безпеки та ефективності їх використання. Ці інструкції з часом вдосконалювалися і набували правового характеру через законодавче встановлення певних санкцій за їх порушення. Вони, таким чином, втілювали загальнокультурну функцію щодо регулювання дій окремої людини, де вона розглядалася як представник роду, на збереження якого і було спрямоване попередження, підкріплене санкцією.

Історично техніка є проявом загального процесу раціоналізації людського життя і як логічний його аспект має досить багато спільного з розвитком права. Таку логічно-методологічну єдність обумовлюють також як раціоналістичні, так і емпіричні витоки природничих наук Нового часу, які були основою і розвитку техніки, і значною мірою розвитку теорій природного права як права всіх людей, як права кожної людини. Це можна вважати першою якістю, що поєднує техніку і право — і логічно, і історично.

Другою якістю, що також певним чином поєднує техніку і право, є влада. Для права вона є обмеженою соціумом, для техніки — це влада і над природою, і над людиною. Однак саме людський розум зумовив створення такого становища, і саме він стає організатором панування техніки над природою. Звісно, таким чином техніка стає посередником між людиною та природою, але з надзвичайним ускладненням та все більшими можливостями імітації творчих процесів людської свідомості вона поступово все більше втрачає свій суто інструментальний характер. Причому останнє стосується не тільки провідної сьогодні комп'ютерної техніки (включаючи роботів), а взагалі її онтологічного статусу в світі та ролі, яку вона виконує через вплив на спосіб життя та мислення людини. Значною мірою йдеться вже про підкорення людини, точніше її людських якостей якостям машинного, механічного характеру, що має наслідками зменшення впливу таких культурних надбань, як мораль, внутрішній емоційний світ, емпатія, тобто здатність «вживання» у світ або образ Іншого (співчуття) тощо. Той факт, що в гуманітарну сферу проникли терміни та вирази, які відбивають сутність та процеси технічного (машинного) мислення, є відомим і значною мірою природним, зважаючи на значення самої техніки і в житті повсякденному, і в професійній діяльності людей. Але йдеться не тільки про окрему термінологію, а й про загальний підхід, що формується відповідними методами, які стають, наприклад, «педагогічними *технологіями*» — вельми поширена сьогодні тема методичних зібрань освітян і проблема наукових досліджень. Коротко механіс-

тично-технічну суть такого підходу в філософській термінології можна описати як суто суб'єкт-об'єктні відносини, де активний суб'єкт формує пасивний по суті об'єкт за певним зразком на кшталт аристотелівського відношення форми та матерії. Такою ж, суб'єкт-об'єктною, є й суть відносин у тоталітарній державі, які, зокрема, відбилися й у своєрідному «прикріпленні» людини до машини, промислової та в певні періоди переважно військової. Тут можна споглядати дещо чудернацьку і водночас трагічну діалектику, виражену в міфологізації машини, а сама ця міфологізація сприяла відродженню рудиментів попередніх епох, зокрема ірраціональне занедбання гуманітарної складової досягнень раціонального мислення, включаючи ідею прав людини.

Тому розвиток техніки демонструє й певний парадокс: вона приносить людині не свободу, і навіть не не-свободу, а взагалі забирає життя, включаючи перспективи можливості існування. Можна назвати це діалектикою розвитку, зіткненням нового зі старим тощо. Сьогодні нас, втім, цікавлять інші аспекти цієї проблеми як парадоксу, а саме: наступ техніки як відбиття алгоритмів механістичного мислення на буття людини і на саму її сутність, насамперед — поглинання етичної сфери. Щодо сьогодення, то все більше ми стикаємося з людиною, алгоритми мислення якої з дитинства склалися під впливом комп'ютерних ігор, телевізійних розваг, що в умовах наочного віддалення сім'ї (а також школи, відповідних дитячих організацій тощо) від процесів виховання приносить сумнівні й сумні плоди. Ці алгоритми механістично-«неживого» мислення з відомим акцентом на агресивність перетворюють безліч нових (молодих) людей на своєрідні «біоп'ютери», тобто живі істоти, які вже не мають деяких людських якостей, а деякі мають у недорозвиненому вигляді. А поєднання такого механістичного конгломерату очищених від моральної напруги способів буття з доісторичним пластом свідомості (або підсвідомим чи несвідомим) породжує безліч колізій взаємин із суспільством, іншими людьми, одним із найважливіших питань яких є нехтування загальними правилами та нормами, включаючи правові.

Йдеться вже про втрату якостей, які є надбанням культури в її гуманістичному вимірі, коли соціальність починає формуватися переважно за зразками механізмів, а антропологічна складова втрачає вагу, поступаючись тиску гедонізму (тобто інстинктам), що його підсилює різноманітна техніка. Суттєвою якістю техніки, яку, наприклад, підкреслює К. Ясперс, є те, що вона панує тільки над механізмами, над неживим, універсальним [7, с. 135–136]. На основі лише технічних правил неможливо зробити те, що є доступним живому духу, це відношення до природи у справі культивування рослин та тварин, а стосовно людини — це процеси виховання, комунікації, створення зразків духовної культури. Останнє стосується не тільки мистецтва, а й науки, зокрема технічної її галузі. Нежиттєвість техніки є субстанціональною, а тому перенесення її у сферу людської діяльності як якісний аспект, а не інструментальний чи функціональний, є фактично спотворенням людського, тобто культурного.

Можна це пояснити з точки зору О. Шпенглера як занепад культури та перехід її в кінцеву стадію, яку він називає цивілізацією з відповідною деградацією гуманітарної сфери в цілому: техніка перемагає людину. Але проти такого тлумачення й проти такого розвитку подій повстає Розум, який дійшов виснов-

ку стосовно ролі та значення культури як способу людського існування з домінантою єдності Істини, Добра та Краси, як про те зазначав, зокрема, видатний український філософ С. Кримський [24, с. 57]. Тоді право стає дійовим інструментом захисту культури і, відповідно, людини не тільки від рудиментарних зазіхань злочинності та інших загроз існуванню (наприклад, тимчасової політичної або економічної доцільності тощо)¹, а й інтенсивного втручання техніки у сферу мислення та спотворення Розуму через механістичні алгоритми, що виробляються завдяки надто тісному спілкуванню з відповідними механізмами, нехай і надзвичайно складними. Адже поступова заміна людей «біоп'ютерами» як процес, що вже почав відбуватися, має вигляд агресії, загрозу від якої коментувати є зайвим. Те, що має турбувати більш за все, — це джерело агресії, яке міститься у свідомості представників культур з найвищими досягненнями гуманістичної культури, тобто йдеться про специфічну внутрішню загрозу, яка є результатом певною мірою опосередкованого, але від того не менш значущого впливу техніки на людину.

Можна тільки констатувати як деякі висновки наступне. Техніка без правового регулювання знищує: а) природу як середовище, місце існування (буття) людини, причому місце єдине, і природу як «світ природи», тобто інші організми; б) культуру, також як середовище, як місце існування (буття) людини, створене нею самою; в) саму людину: і як соціальний (соціокультурний) феномен, і, що є теж можливим, як біологічний вид. У суто правовому сенсі означені пункти свідчать про порушення одного з основних прав людини — права на життя, що є відбиттям лише одного аспекту процесу становлення демократії як боротьби між диктатурою грошей і правом². Додати потрібно лише те, що предметом правового регулювання має бути визначена й сформульована належним чином сфера відносин людини з технікою, осмислена діалектично, тобто і як відносини (а значить і відповідний вплив) техніки з людиною.

Повернення зазначених вище загальних раціональних підмурків розвитку і техніки, і права, а також морального та гуманістичного підґрунтя ідеї прав людини та культурного призначення техніки як засобу розширення сфери свободи людини має означати, що право повинно не тільки втручатися у взаємодію, і не тільки ставати частиною змісту окремих складових структурних елементів наведеної А. Печчеї схеми «Природа — Людина — Суспільство — Техніка». Це має означати, що ставши логічним продовженням цієї схеми у вигляді «Природа — Людина — Суспільство — Техніка — Право», воно стає необхідною і обов'язковою ланкою взаємодії усіх компонентів схеми А. Печчеї одне з одним у будь-якій послідовності і в будь-якій кількості, іншими словами, право все більше набуває значення їхньої культурної основи, а для розвитку людства в цілому — загальнокультурного стрижня. Звичайно ж, якщо право тлумачити як феномен культури, тобто як той імператив, що втілює в

¹ Красномовним орієнтиром у русі в цьому напрямку є «Хартія Європейського Союзу про основні права», яка виконує роль зразка для багатьох пострадянських країн, зокрема, для України і Росії (див.: [25]).

² Ілюстрацією і водночас доказом цього положення є безперечний факт катастрофічного зменшення населення України та зuboжіння переважної його кількості.

собі позитивні для людини смисли. Сьогодні це знаходить втілення, зокрема, в тому, що, наприклад, право набуває не тільки людино-, а значить і культуро-захисної місії, а й місії природозахисної, поєднуючи через права людини увесь спектр її взаємовідносин зі світом, включаючи з тим, що нею ж, людиною, створено, насамперед із технікою. Останню право також спрямовує на захист людини, людських, тобто раціоналістичних і гуманістичних цінностей, і в цьому, можливо, є його головна місія у «другий “осьовий час”», що має поєднати ці цінності в найважливіших своїх культурних досягненнях — правах людини і техніці.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Лук'янець В.* Техніка / В. Лук'янець // Філософський енциклопедичний словник / редкол. В. І. Шинкарук (голова), Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов та ін. — К. : Абрис, 2002. — С. 637.
2. *Товарницьки Ф.* Беседа с Хайдеггером / Ф. Товарницьки, Ж.-М. Пальме // Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге : сборник : пер. с нем. / под ред. А. Л. Доброхотова. — М. : Высш. шк., 1991. — С. 146–158.
3. *Маркузе Г.* Одномерный человек : пер. с нем. / Г. Маркузе. — М. : REFL-book, 1994. — 341 с.
4. *Шпенглер О.* Закат Европы : пер. с нем. / О. Шпенглер. — Мн. : Харвест ; М. : АСТ, 2000. — 1376 с.
5. *Литвинов О. М.* Про державу як культурну форму в концепції Освальда Шпенглера і про можливий формально-логічний висновок з прогнозів видатного мислителя / О. М. Литвинов // Вісн. Луган. держ. ун-ту внутр. справ. — 2007. — Вип. 3. — С. 31–41.
6. *Печчеи А.* Человеческие качества / Аурелио Печчеи ; пер. с англ. О. В. Захаровой ; общ. ред. и послесл. акад. Д. М. Гвишиани. — М. : Прогресс, 1980. — 302 с.
7. *Ясперс К.* Истоки истории и ее цель / К. Ясперс // Ясперс К. Смысл и назначение истории : пер. с нем. — М. : Политиздат, 1991. — С. 33–35.
8. *Фукуяма Ф.* Конец истории и последний человек : пер. с англ. / Ф. Фукуяма. — М. : ООО Изд-во АСТ: ЗАО НПП «Ермак», 2004. — 588 с.
9. *Козюбра М.* Правовой закон: проблема критеріів / М. Козюбра // Вісн. Акад. прав. наук. — Х. : Право, 2003. — № 2 (33) — 3 (34). — С. 83–96.
10. *Петришин О.* Праворозуміння у вітчизняній теорії права: загальносоціальний контекст / О. Петришин // Філософія права і загальна теорія права. — 2012. — № 1. — С. 37–49.
11. *Петришин О. В.* Соціально-юридична природа права / О. В. Петришин // Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. — Х. : Право, 2008. — Т. 1 : Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. — С. 87–108.
12. *Рабінович П. М.* Верховенство права з позицій європейсько-міжнародного та українсько-конституційного судочинства / П. М. Рабінович // Бюл. Мін-ва юстиції України. — 2006. — № 3 (53). — С. 11–22.
13. *Рабінович П. М.* Європейський дороговказ гуманізму (до 60-річчя прийняття Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) / П. М. Рабінович // Антропология права: філософський і юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : ст. учасн. Міжнар. «круглого столу». — Львів : Галиц. друкар, 2010. — С. 7–12.

14. *Литвинов О.* Роль теорій природного права у створенні сучасного світу (до питання про «другий осьовий час») / *О. Литвинов* // *Філософія права і загальна теорія права*. — 2013. — № 1. — С. 221–233.
15. *Бандура О. О.* Єдність цінностей та істини у праві / *О. О. Бандура*. — К. : НАВСУ, 2000. — 200 с.
16. *Бандура О. О.* Правознавство у системі наукового знання: Аксіологічно-гносеологічний підхід / *О. О. Бандура*. — К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. — 272 с.
17. *Максимов С. И.* Правовая реальность: опыт философского осмысления / *С. И. Максимов*. — Харьков : Право, 2002. — 328 с.
18. *Максимов С. І.* Права людини: універсальність та культурна різноманітність / *С. І. Максимов* // *Максимов С. І. Філософія права: сучасні інтерпретації: вибр. праці: статті, аналіт. огляди, переклади (2003–2011)*. — 2-ге вид., допов. — Х. : Право, 2012. — С. 141–149.
19. *Сліденко І.* Проблеми співвідношення юридичної і фактичної Конституції України з позицій світового конституційного виміру / *І. Сліденко* // *Конституція і конституціоналізм в Україні: вибіркові проблеми : збірник наукових праць членів Товариства конституційного права з нагоди десятої річниці Конституції України, Конституційного Суду України та самого Товариства* / відп. ред. проф. Мартиненко П. Ф. та доц. Кампо В. М. — К. : Купріянова, 2007. — С. 9–32.
20. *Сліденко І. Д.* Феноменологія конституційного контролю. Генеза, природа і позиціонування в контексті аксіологічних, епістемологічних, праксіологічних, синергетичних аспектів / *І. Д. Сліденко*. — К. : Істина, 2010. — 624 с.
21. *Костенко О. М.* Культура і закон у протидії злу / *О. М. Костенко*. — К. : Атіка, 2008. — 352 с.
22. *Костенко О. М.* Справедливість кримінального закону як передумова ефективності його застосування / *О. М. Костенко* // *Законодавство: проблеми ефективності*. — К. : Наук. думка, 1995. — С. 146–162.
23. *Еволюція етосу юриста в Україні (історичний та соціально-психологічний нарис)* / за ред. В. О. Лозового та В. О. Рум'янцева. — Х. : Право, 2011. — 264 с.
24. *Кримський С.* Діяльність — дух — культура / *С. Кримський* // *Кримський С. Б. Запити філософських смислів*. — К. : ПАРАПАН, 2003. — С. 47–60.
25. *Хартия Европейского Союза об основных правах: Комментарий* / под ред. С. Ю. Кашкина. — М. : Юриспруденция, 2001. — 204 с.

Литвинов О. М. Щодо культурно-історичних аспектів взаємовідношення техніки і права

Анотація. Зроблено спробу філософського осмислення проблем взаємодії техніки і права в культурно-історичному аспекті. Доводиться правомірність розуміння останніх століть як «другого осьового часу» у зв'язку з тією міццю і впливом на планетарні процеси, які набула техніка, а також з новим загальним статусом людини, де і перше, і друге мають раціоналістичні світоглядні та наукові основи. Зважаючи на надзвичайну роль права у сучасному світі, пропонується тлумачити його у системі відношень, що еволюціонують, Природа — Людина — Суспільство — Техніка — Право. Уперше вводиться в науковий обіг поняття «біоп'ютер» як визначення людини, яка втрачає повністю або частково окремі людські (культурні) якості в результаті впливу техніки і формування механістичного типу мислення. Наголошується на необхідності гуманістичної спрямованості розвитку права як феномену культури, оскільки це, зокрема, може обмежити некерованість розвитку техніки, перш за все у негативному для людства напрямку.

Ключові слова: культура, техніка, право, права людини, «другий осьовий час», теорії природного права, Новий час, «біоп'ютер».

Литвинов А. Н. О культурно-исторических аспектах взаимоотношения техники и права

Аннотация. Предпринята попытка философского осмысления проблем взаимодействия техники и права в культурно-историческом аспекте. Доказывается правомерность понимания последних столетий как нового «осевого времени» в связи с той мощью и влиянием на планетарные процессы, которые приобрела техника, а также с новым общим статусом человека, где и первое, и второе имеют рационалистические мировоззренческие и научные основания. Учитывая чрезвычайную роль права в современном мире, предлагается истолковывать его в системе эволюционирующих отношений Природа — Человек — Общество — Техника — Право. Впервые вводится в научный оборот понятие «биокомпьютер» как определение человека, утратившего полностью или частично отдельные человеческие (культурные) качества в результате влияния техники и формирования механистического типа мышления. Подчеркивается необходимость гуманистической направленности развития права как феномена культуры, поскольку это может в значительной степени послужить препятствием неуправляемости развития техники, прежде всего в негативном для человечества направлении.

Ключевые слова: культура, техника, право, права человека, «второе осевое время», теории естественного права, Новое время, «биокомпьютер».

Lytvynov O. On Cultural and Historical Aspects of Interrelation Between Technique and Law

Summary. An attempt of philosophical comprehension of the problems of interaction between technique and law in the cultural and historical aspects is made in the article. It is proved that last centuries should be understood as a new “axial time” in accordance with those power and influence on the planet processes that technique received and also with the new common status of a man where the first (technique) and the second (new status of a man) have rational world outlook and scientific foundations. Taking into consideration the extraordinary role of law in the modern world, it is offered to interpret it as a system Nature — Man — Society — Technique — Law. Firstly the notion «biocomputer» as the definition of person who has entirely or partly lost some human (cultural) qualities under the influence of technique and formation of mechanical thinking is offered for scientific use. It is underlined the necessity of humanistic direction of development of law as a phenomenon of culture as it can be an obstacle of uncontrollability of the technique development, first of all in the negative for mankind direction.

Key words: culture, technique, law, human rights, «second axial time», theories of natural law, the New Age, «biocomputer».